

खुम्बु पासाङल्हामु गाउँपालिका
सोलुखुम्बु जिल्ला,
प्रदेश नं. १, नेपाल
स्थानीय सरकारबाट प्रकाशित
खुम्बु पासाङल्हामु गाउँपालिका राजपत्र

खुम्बु पासाङल्हामु गाउँपालिकाको वातावरण तथा प्राकृतिक स्रोतको संरक्षण सम्बन्धमा व्यवस्था गर्न बनेको विधेयक, २०७९

विक्रम संवत् २०७९ सालको ऐन नं. ०४

पारित मिति: २०७९/०४/०६

स्थानीय राजपत्रमा प्रकाशित मिति: २०७९/०४/१०

प्रस्तावना : स्वच्छ र स्वस्थ वातावरणमा बाँच्न पाउने नागरिकको मौलिक अधिकारको संरक्षण गर्न, प्राकृतिक स्रोतको समुचित उपयोग एवं दिगो व्यवस्थापन गर्न, वातावरण र विकासबीच सन्तुलन कायम गर्न तथा प्राकृतिक स्रोत, वातावरण र जैविक विविधताको संरक्षण गर्न वाञ्छनीय भएकाले, नेपालको संविधान, २०७२ को धारा २२१ (२) बमोजिम अनुसूची ८ र अनुसूची ९ मा उल्लेखित वातावरण, प्राकृतिक स्रोत र जैविक विविधता सम्बन्धी स्थानीय तहको अधिकार कार्यान्वयनका लागि कानुनी व्यवस्था गर्न वाञ्छनीय भएकाले खुम्बु पासाङल्हामु गाउँपालिकाको प्रशासकीय कार्यविधि नियमित गर्ने ऐन, २०७९ को दफा (३) र स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ को दफा १०२ (१) ले दिएको अधिकार प्रयोग गरी खुम्बु पासाङल्हामु गाउँपालिकाको दोस्रो गाउँ सभाको एघाहौं अधिवेशनले यो ऐन पारित गरी लागू गरेको छ ।

परिच्छेद—१

प्रारम्भिक

१. संक्षिप्त नाम र प्रारम्भ:

(१) यस ऐनको नाम “वातावरण तथा प्राकृतिक स्रोतको संरक्षण ऐन, २०७९” रहेको छ ।

(२) यो ऐन खुम्बु पासाङल्हामु गाउँपालिका क्षेत्रभित्र तुरुन्त प्रारम्भ हुनेछ ।

२. परिभाषा : विषय वा प्रसंगले अर्को अर्थ नलागेमा यस ऐनमा,

(१) “अनुकूलन” भन्नाले जलवायु परिवर्तनको असर र सम्भाव्य जोखिमको आँकलन गरी परिवर्तित जलवायु सुहाउँदो अनुकूल हुने गरी रूपान्तरण गर्ने तथा थप हानी नोक्सानी रोकथाम वा न्यूनीकरण गर्ने कार्य सम्झनु पर्छ ।

(२) “उत्सर्जन” भन्नाले कुनै निश्चित क्षेत्रबाट निश्चित समय अवधिमा वातावरणमा हरितगृह ग्याँस, अन्य कुनै ग्याँस, धुलो, ध्वनी र धुँवासमेत निष्कासन गर्ने कार्य सम्झनु पर्छ ।

(३) “कार्यपालिका” भन्नाले खुम्बु पासाङल्हामु गाउँपालिकाको गाउँ कार्यपालिकालाई सम्झनु पर्छ ।

(४) “गाउँपालिका” भन्नाले खुम्बु पासाङल्हामु गाउँपालिकालाई सम्झनु पर्छ ।

- (५) “गाउँ सभा” भन्नाले खुम्बु पासाङल्हामु गाउँपालिकाको गाउँ सभालाई सम्झनु पर्छ ।
- (६) “अध्यक्ष” भन्नाले खुम्बु पासाङल्हामु गाउँपालिकाको अध्यक्षलाई सम्झनु पर्छ ।
- (७) “उपाध्यक्ष” भन्नाले खुम्बु पासाङल्हामु गाउँपालिकाको उपाध्यक्षलाई सम्झनु पर्छ ।
- (८) “प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत” भन्नाले खुम्बु पासाङल्हामु गाउँपालिकाको प्रमुख प्रशासकीय अधिकृतलाई सम्झनु पर्छ ।
- (९) “खुल्ला क्षेत्र” भन्नाले मानिसहरू जमघट हुन सक्ने, विभिन्न कार्यक्रम र पर्व मनाउन सक्ने, सार्वजनिक हित तथा विपद् व्यवस्थापनमा समेत सहयोग पुग्ने गरी सुरक्षित गरिएको स्थललाई सम्झनु पर्छ । सो शब्दले कुनै निश्चित प्रयोजन नतोकिएको खुल्ला क्षेत्र समेतलाई जनाउँछ ।
- (१०) “जलवायु परिवर्तन” भन्नाले लामो समयको अन्तरालमा प्राकृतिक रूपमा हुने जलवायुको उतारचढावका अलावा प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्ष रूपमा मानवीय क्रियाकलापले वायुमण्डलको बनोटमा हुने फेरबदलका कारण पृथ्वीको जलवायुमा क्रमशः देखा पर्ने परिवर्तनलाई सम्झनु पर्छ ।
- (११) “जोखिमपूर्ण फोहर” भन्नाले प्राकृतिक वातावरणमा ह्रास ल्याउने र मानव तथा अन्य प्राणीको स्वास्थ्यमा हानी नोक्सानी पुर्याउने विस्फोटक, ज्वलनशील, चिरस्थायी तथा संक्षारक (कोरोसिभ) गुण भएका फोहर वा विभिन्न रूपमा निष्काशित वस्तु, पदार्थ वा रेडियो विकीरणलाई सम्झनु पर्छ ।
- (१२) “जैविक विविधता” भन्नाले पारिस्थितिक प्रणाली ९भूअय कथकतज्ञ० को विविधता, प्रजातीय विविधता ९कुडभअष्भक म्खभचकतथ० तथा आनुवंशिक विविधता ९न्भलभतष्अ म्खभचकतथ० लाई सम्झनु पर्छ ।
- (१३) “तोकिएको” वा “तोकिएबमोजिम” भन्नाले यस ऐन अन्तर्गत बनेको नियमावली र कार्यविधिमा तोकिएको वा तोकिएबमोजिम सम्झनु पर्छ ।
- (१४) “निष्कासन” भन्नाले ध्वनि, ताप वा फोहरमैला फाल्ने, थुपार्ने, वा निष्कासन गर्ने कार्यलाई सम्झनु पर्छ ।
- (१५) “परिषद” भन्नाले यस ऐन बमोजिम गठन हुने स्थानीय वातावरण तथा प्राकृतिक स्रोत संरक्षण परिषदलाई सम्झनु पर्छ ।
- (१६) “प्रदूषण” भन्नाले फोहरमैला, रसायन, ताप, ध्वनी, दृश्य, विद्युतीय, विद्युत-चुम्बकीय तरंग वा रेडियोधर्मी विकीरणका कारण वातावरणमा प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्ष रूपले परिवर्तन गरी वातावरणमा उल्लेखनीय ह्रास ल्याउने, क्षति पुऱ्याउने वा वातावरणको लाभदायी वा उपयोगी प्रयोजनमा हानी नोक्सानी पुऱ्याउने क्रियाकलापलाई सम्झनु पर्छ ।
- (१७) “प्रस्ताव” भन्नाले विद्यमान वातावरणीय अवस्थामा परिवर्तन ल्याउन सक्ने किसिमको गाउँपालिका वा स्थानीय कानूनबमोजिम सञ्चालन गरिने वा अनुमति प्राप्त विकास कार्य, भौतिक क्रियाकलाप वा भू-उपयोगको परिवर्तन गर्ने कुनै योजना, आयोजना वा कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने सम्बन्धमा तयार गरिएको दस्तावेजलाई सम्झनु पर्छ ।
- (१८) “प्रस्तावक” भन्नाले प्रस्तावको स्वीकृतिको लागि निवेदन दिने र त्यस्तो प्रस्ताव कार्यान्वयन गर्न स्वीकृति प्राप्त व्यक्ति, सरकारी, अर्धसरकारी वा गैरसरकारी निकाय वा संस्थालाई सम्झनु पर्छ ।
- (१९) “फोहरमैला” भन्नाले घरेलु फोहरमैला, औद्योगिक फोहरमैला, रासायनिक फोहरमैला, स्वास्थ्य संस्थाजन्य फोहरमैला वा हानिकारक फोहरमैला, शौचालयजन्य फोहरमैला, संक्रमणजन्य फोहरमैला समेतलाई सम्झनु पर्छ र सो शब्दले तत्काल प्रयोग हुन नसक्ने अवस्थामा रहेको, फालिएको वा सडेगलेको वातावरणमा ह्रास आउने गरी निष्कासन गरिएको तरल, ठोस, ग्याँस, लेदो, धुँवा, धुलो, विद्युतीय तथा सूचना प्रविधिका लागि प्रयोग भएका लगायतका पदार्थ वा त्यस्तै प्रकारका अन्य वस्तुहरू वा

(३०) “प्रमुख संरक्षण अधिकृत” भन्नाले सगरमाथा राष्ट्रिय निकुञ्जको कार्यालय प्रमुखलाई सम्झनु पर्छ ।

परिच्छेद—२
वातावरण संरक्षणसम्बन्धी व्यवस्था

३. वातावरण संरक्षण गर्नुपर्ने :

- (१) निकुञ्ज र मध्यवर्ती क्षेत्रसँग समन्वय र सहकार्य गरी गाउँपालिका क्षेत्रभित्र वातावरण संरक्षण गर्ने जिम्मेवारी गाउँपालिकाको हुनेछ ।
- (२) वातावरण संरक्षण, संबद्ध र वातावरणमैत्री समाज निर्माणमा योगदान गर्नु प्रत्येक गाउँपालिकाबासीको कर्तव्य हुने छ ।

४. वातावरण संरक्षण विशेष क्षेत्र निर्धारण गर्न सक्ने ः

- (१) प्रचलित भू-उपयोग नीति समेतलाई मध्यनजर गरी गाउँपालिकाभित्र वातावरणका दृष्टिले संरक्षण आवश्यक रहेको क्षेत्र पहिचान गरी त्यस्तो क्षेत्रलाई कार्यपालिकाबाट निर्णय गरी वातावरण संरक्षण विशेष क्षेत्र निर्धारण गर्न सक्नेछ ।
- (२) कुनै सडक, भवन, नदी व्यवस्थापन वा अन्य कुनै भौतिक पूर्वाधार निर्माण गर्दा निर्माण कार्यको प्रारम्भिक अध्ययन प्रक्रिया सुरु हुनु अगाडि नै संघ र प्रदेशका सम्बन्धित निकायसँग समन्वय गरी कार्यपालिकाले कुनै क्षेत्र विशेषलाई वातावरण संरक्षण गर्ने उद्देश्यले खुल्ला वा हरियाली क्षेत्र र उद्यानको रूपमा तोक्न सक्नेछ ।
- (३) कुनै क्षेत्र वा स्थान विशेषमा अत्याधिक वातावरणीय प्रदूषण, भूःस्खलन, प्राकृतिक सम्पदाको अत्याधिक दोहन वा प्राकृतिक विपत्ति हुन गई जनस्वास्थ्य वा वातावरणमा नकारात्मक प्रभाव परेको वा पर्ने सम्भावना देखिएको अवस्थामा कार्यपालिकाले प्रदेश सरकार र संघीय सरकारसँग समन्वय गरी त्यस्तो क्षेत्र वा स्थानलाई वातावरणीय दृष्टिले संवेदनशील क्षेत्र तोक्न सक्नेछ ।
- (४) उपदफा (१), (२) र (३) बमोजिमको वातावरण संरक्षण विशेष क्षेत्र, खुल्ला वा हरियाली क्षेत्र, उद्यान र संवेदनशील क्षेत्रको व्यवस्थापन कार्यपालिकाबाट तोकिएबमोजिम हुने छ ।
- (५) उपदफा (४) बमोजिम व्यवस्थापन गर्दा कार्यपालिकाले आवश्यकता अनुसार संघ र प्रदेशसँग समन्वय गर्नेछ ।

५. सम्पदाको संरक्षण गर्नुपर्ने :

- (१) गाउँपालिका क्षेत्रभित्र रहेका सम्पदाको संरक्षण गर्नु गाउँपालिका, नागरिक र सम्बन्धित निकायको कर्तव्य हुनेछ ।
- (२) सम्पदाको संरक्षणका लागि कार्यपालिकाले सरकारी निकाय तथा स्थानीय समुदायसँग समन्वय तथा साझेदारी गर्न सक्नेछ ।

६. प्रारम्भिक वातावरणीय परीक्षण गर्नुपर्ने :

- (१) प्रचलित कानून तथा मापदण्डबमोजिम प्रस्तावकले प्रस्तावको प्रारम्भिक वातावरणीय परीक्षण गर्नु पर्नेछ ।
- (२) प्रस्तावकले गाउँपालिकाको अधिकारक्षेत्रभित्र पर्ने विषयसँग सम्बन्धित विकास निर्माणसम्बन्धी कार्य वा आयोजनासम्बन्धी प्रस्तावको संक्षिप्त वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदन वा प्रारम्भिक वातावरणीय परीक्षण प्रतिवेदन स्वीकृतिको लागि कार्यपालिकासमक्ष पेश गर्नु पर्नेछ ।
- (३) प्रस्तावकले उपदफा (२) बमोजिमको वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदन पेश गर्दा त्यस्तो प्रस्ताव कार्यान्वयन गर्ने क्रममा वातावरणमा पर्न सक्ने प्रतिकूल प्रभाव र त्यसको न्यूनीकरणको लागि अपनाउन सकिने विभिन्न विकल्पहरूको विस्तृत विश्लेषण गरी त्यस्ता विकल्पमध्ये प्रस्ताव कार्यान्वयन गर्न उपयुक्त हुने विकल्प र सो विकल्प कार्यान्वयन गर्न सकिने आधार र कारणसहित सिफारिस गर्नुपर्ने छ ।

(४) उपदफा (२) बमोजिमको संक्षिप्त वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदन वा प्रारम्भिक वातावरणीय परीक्षण प्रतिवेदन स्वीकृति सम्बन्धी प्रक्रिया तोकिएबमोजिम हुनेछ ।

(५) उपदफा (२) बमोजिम प्राप्त वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदन जाँचबुझ गर्दा त्यस्तो प्रस्ताव कार्यान्वयनबाट वातावरणमा प्रतिकूल प्रभाव पार्ने नदेखिएमा कार्यपालिकाले आवश्यकता अनुसार प्रस्तावकले पालना गर्नुपर्ने शर्त तोकी त्यस्तो वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदन स्वीकृत गर्नेछ ।

(६) कार्यपालिकाले उपदफा (२) बमोजिमको वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदन जाँचबुझ गर्दा त्यस्तो प्रस्तावको थप वातावरणीय अध्ययन गर्नुपर्ने देखिएमा वातावरणीय प्रभाव मूल्यांकन गर्न गराउन आदेश दिन सक्नेछ ।

(७) उपदफा (५) बमोजिम दिइएको आदेशबमोजिम प्रस्तावकले थप अध्ययन गरी सोको प्रतिवेदन गाउँपालिका र प्रचलित कानुनले तोकेको निकाय समक्ष पेश गर्नु पर्नेछ ।

(८) यस ऐनबमोजिम कुनै प्रस्तावको वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदन तयार गर्नु पूर्व सम्बन्धित निकायबाट कार्यसूची स्वीकृत गर्नुपर्ने छ ।

(९) वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदनसम्बन्धी अन्य व्यवस्था प्रचलित कानुनबमोजिम हुनेछ ।

(१०) यस दफामा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि प्रस्तावक गाउँपालिका आफैं भएको अवस्थामा त्यस्तो वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदन प्रदेश कानुनबमोजिम स्वीकृत हुनेछ ।

७. मापदण्ड र गुणस्तर कायम गर्नुपर्ने ः प्रस्तावकले यस ऐनबमोजिम प्रारम्भिक वातावरणीय परीक्षण प्रतिवेदन तयार गर्दा नेपाल सरकारले निर्धारण गरेको मापदण्ड एवं गुणस्तर कायम हुने गरी तोकिएबमोजिमको ढाँचामा तयार गर्नुपर्ने छ ।

८. वातावरणीय व्यवस्थापन योजना तयार गर्नुपर्ने ः

(१) प्रस्तावकले प्रस्ताव कार्यान्वयन गर्नु अगाडि तोकिएबमोजिम वातावरणीय व्यवस्थापन योजना तयार गर्नु पर्नेछ ।

(२) प्रस्तावकले उपदफा (१) बमोजिम वातावरणीय व्यवस्थापन योजना तयार गर्दा वातावरणीय प्रतिकूल प्रभाव न्यूनीकरणका उपायमध्ये कुन कुन उपाय आयोजना निर्माणको क्रममा र कुन कुन उपाय आयोजना सम्पन्न भएपछि वा आयोजना कार्यान्वयनको क्रममा अवलम्बन गर्ने हो सोको समेत उल्लेख गर्नु पर्नेछ ।

(३) प्रस्तावकले उपदफा (१) बमोजिम तयार गरेको वातावरणीय व्यवस्थापन योजना कार्यान्वयनका लागि स्पष्ट कार्ययोजना बनाई सोबमोजिम कार्यान्वयन गर्नु पर्नेछ र सोको प्रगति विवरण आयोजना कार्यान्वयन शुरू भएपछि प्रत्येक छ महिनामा कार्यपालिकासमक्ष पेश गर्नुपर्ने छ ।

९. प्रस्ताव स्वीकृत नगराई कार्यान्वयन गर्न नहुने : यो ऐन प्रारम्भ भएपछि कसैले पनि कार्यपालिकाले तोकेबमोजिम प्रस्ताव स्वीकृत नगराई कार्यान्वयन गर्न गराउनु हुँदैन ।

१०. प्रस्तावसम्बन्धी अन्य व्यवस्था :

(१) वातावरणीय प्रभाव मूल्यांकन हुने प्रस्ताव सम्बन्धी कार्यविधि प्रचलित संघीय तथा प्रदेश कानुनबमोजिम हुनेछ ।

(२) संघीय तथा प्रदेश कानुनबमोजिम वातावरणीय परीक्षण वा वातावरणीय प्रभाव मूल्यांकन सम्बन्धमा सम्बन्धित संघीय तथा प्रदेश सम्बद्ध निकायसँग समन्वय गर्ने जिम्मेवारी शाखाको हुनेछ ।

११. रोक लगाउन सक्ने :

(१) कसैले पनि यस ऐन र प्रचलित कानूनले तोकेबमोजिमको निकायबाट स्वीकृति नलिई वा स्वीकृति भएभन्दा विपरीत हुने गरी कार्यान्वयन गरेमा कार्यपालिकाले त्यस्तो प्रस्ताव कार्यान्वयनमा रोक लगाउन वा रोक लगाउनको लागि प्रदेश सरकार तथा संघीय मन्त्रालय वा स्वीकृत गर्ने निकायमा सिफारिस गर्न सक्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम कुनै प्रस्ताव कार्यान्वयन गर्न रोक लगाइएकोमा त्यसरी रोक लगाइएको कारणबाट क्षति पुग्न गएमा प्रस्तावकले सोचापत कुनै किसिमको क्षतिपूर्तिको लागि दावी गर्न पाउने छैन ।

१२. अनुकूलन योजना बनाउन सक्ने :

(१) जलवायु परिवर्तनको प्रतिकूल असर न्यूनीकरण र सम्भावित जोखिमबाट बच्नका लागि कार्यपालिकाले अनुकूलन योजना बनाई कार्यान्वयन गर्न सक्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिमको अनुकूलन योजना बनाउँदा जलवायु परिवर्तनको असरबाट बढी जोखिममा पर्ने महिला, अपांगता भएका व्यक्ति, बालबालिका, ज्येष्ठ नागरिक र आर्थिक रूपमा विपन्न समुदायलाई विशेष प्राथमिकता दिनु पर्नेछ ।

(३) कार्यपालिकाले विकास आयोजना तर्जुमा गर्दा जलवायु परिवर्तनको प्रतिकूल असर तथा जोखिमको व्यवस्थापन गर्ने प्रयोजनको लागि नेपाल सरकारले निर्धारण गरेको मापदण्डबमोजिम प्राथमिकीकरण गर्नुपर्ने छ ।

१३. हरितगृह ग्याँस उत्सर्जन न्यूनीकरण कार्य गर्न सक्ने :

(१) गाउँपालिकाले हरितगृह ग्याँस उत्सर्जन न्यूनीकरण गर्न आवश्यक कार्यक्रम सञ्चालन गर्न सक्नेछ ।

(२) न्यूनीकरण सम्बन्धी अन्य व्यवस्था प्रचलित कानूनबमोजिम हुनेछ ।

१४. प्रदूषण रोकथाम तथा नियन्त्रण गर्ने :

(१) कसैले पनि प्रचलित मापदण्ड विपरीत वा जनजीवन, जनस्वास्थ्य र वातावरणमा उल्लेखनीय प्रतिकूल प्रभाव पर्ने गरी प्रदूषण सृजना गर्न वा गराउन हुँदैन ।

(२) तोकिएको मापदण्ड विपरीत कुनै यान्त्रिक साधन, औद्योगिक प्रतिष्ठान, होटल, रेष्टुरेण्ट वा अन्य ठाउँ वा मालसामान वा वस्तुबाट ध्वनि, दृश्य, ताप, रेडियोधर्मी विकीरण, तरंग वा फोहरमैला वा दुषित पानी निष्कासन गर्न गराउन हुँदैन ।

(३) तोकिएको मापदण्ड विपरीत नदी, पोखरी, तलाउ वा कुनै पनि किसिमको सतही तथा भूमिगत पानीको श्रोतलाई प्रदुषित गरी जलचर, प्राणी तथा वनस्पतिलाई प्रतिकूल असर पुग्ने कार्य गर्नु गराउनु हुँदैन ।

(४) तोकिएको मापदण्ड विपरीत वायु प्रदुषण हुने गरी धुँवा, धुलो, ग्याँस आदि उत्सर्जन गर्न गराउन हुँदैन ।

(५) उपदफा (१) विपरीत कसैले कुनै कार्य गरी वातावरणमा उल्लेखनीय प्रतिकूल प्रभाव पारेको देखिएमा गाउँपालिकाले तत्सम्बन्धमा आवश्यक शर्तहरू तोक्न वा त्यस्तो कार्य गर्न नपाउने गरी रोक लगाउन सक्नेछ ।

(६) कुनै किसिमको पदार्थ, इन्धन, औजार वा संयन्त्रको प्रयोगबाट वातावरणमा उल्लेखनीय प्रतिकूल प्रभाव परेको वा पर्ने देखिएमा प्रदेश र संघीय सरकारलाई सोको जानकारी गराई गाउँपालिकाले स्थानीय राजपत्रमा सूचना प्रकाशन गरी त्यस्तो पदार्थ, इन्धन, औजार वा संयन्त्रको प्रयोग, उत्पादन, विक्री वितरण, भण्डारणमा बन्देज लगाउन सक्नेछ र आवश्यक कारवाहीका लागि सिफारिस गर्नेछ ।

(७) प्रदुषणको रोकथाम, नियन्त्रण तथा न्यूनीकरण सम्बन्धी अन्य व्यवस्था तोकिएबमोजिम हुनेछ ।

१५. प्रयोगशाला स्थापना गर्न सक्ने :

(१) वातावरण संरक्षण तथा प्रदूषण नियन्त्रणसम्बन्धी कार्यमा सहयोग पुऱ्याउन गाउँपालिकाले संघीय सरकार र प्रदेश सरकारसँग समन्वय गरी आवश्यकता अनुसार विभिन्न प्रयोगशाला स्थापना गर्न वा संघ र प्रदेशले स्थापना गरेको वा नेपाल सरकारले मान्यता दिएको कुनै प्रयोगशालालाई सो कामको लागि तोक्न सक्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम स्थापना गरिएका वा तोकिएका प्रयोगशालाको मापदण्ड तथा काम, कर्तव्य र अधिकार तोकिएबमोजिम हुनेछ ।

१६. नमूना संकलन गर्न दिनुपर्ने ः कुनै पनि उद्योग, कारखाना, यन्त्र, सवारी साधन आदिबाट सृजना वा निष्कासन हुने वा हुन सक्ने प्रदूषण, ध्वनि, धुँवा, धुलो, ताप तथा फोहरमैलाको अध्ययन, परीक्षण वा विश्लेषण गर्नका लागि सम्बन्धित व्यक्ति वा संस्थाले गाउँपालिकाबाट अधिकार प्राप्त व्यक्ति वा संस्थालाई आवश्यकता अनुसार त्यस्ता वस्तु वा पदार्थको नमूना संकलन गर्न दिनु पर्नेछ ।

१७. वातावरण निरीक्षकको नियुक्ति गर्न सक्ने : गाउँपालिकाभित्र प्रदूषण न्यूनिकरण गर्ने, हटाउने वा नियन्त्रण गर्ने तथा स्वीकृत प्रारम्भिक वातावरणीय परीक्षण प्रतिवेदन अनुसार गर्नुपर्ने कामहरू प्रभावकारी रूपले गर्न गराउन, वातावरण संरक्षणसम्बन्धी प्रचलित मापदण्डको पालना भए नभएको सम्बन्धमा अनुगमन तथा निरीक्षण गर्न कार्यपालिकाले नेपाल सरकारबाट मान्यता प्राप्त शैक्षिक संस्थाबाट वन विज्ञान वा वातावरण वा सोसँग सम्बन्धित विषयमा कम्तिमा स्नातकोत्तर उत्तीर्ण गरेको व्यक्तिलाई प्रचलित कानूनबमोजिम निर्धारित मापदण्ड र प्रक्रिया पूरा गरी वातावरण निरीक्षक नियुक्त गर्न सक्नेछ । वातावरण निरीक्षकको नियुक्ति नभएसम्मका लागि वातावरण इन्जिनियरलाई वातावरण निरीक्षकको समेत जिम्मेवारी तोक्न सक्नेछ ।

१८. वातावरण निरीक्षकको काम, कर्तव्य र अधिकार :

(१) वातावरण निरीक्षकको काम, कर्तव्य र अधिकार देहायबमोजिम हुनेछ:-

(क) यस ऐन वा यस ऐन अन्तर्गत बनेको नियमावली र कार्यविधि तथा प्रचलित संघीय र प्रदेश कानून तथा मापदण्डबमोजिम प्रदूषण न्यूनिकरण गर्ने, हटाउने वा नियन्त्रण गर्ने कार्य भए नभएको निरीक्षण गर्ने,

(ख) यस ऐन वा यस ऐन अन्तर्गत बनेको नियमावली र कार्यविधि तथा प्रचलित कानून र मापदण्ड विपरीत कुनै ठाउँबाट प्रदूषण निष्कासन सम्बन्धी नकारात्मक कार्य गरे नगरेको सम्बन्धमा निरीक्षण गर्ने,

(ग) स्वीकृत प्रारम्भिक वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदनमा तोकिएका शर्तबमोजिम काम भए नभएको सम्बन्धमा स्थलगत जाँचबुझ तथा निरीक्षण गर्ने,

(घ) खण्ड (क), (ख) र (ग) बमोजिम गरिएको जाँचबुझ तथा निरीक्षण प्रतिवेदन तोकिएको अधिकृत समक्ष पेश गर्ने,

(ङ) तोकिएबमोजिमका अन्य कार्य गर्ने ।

(२) उपदफा (१) को खण्ड (क), (ख) र (ग) बमोजिम निरीक्षण गर्ने सिलसिलामा वातावरण निरीक्षकले सम्बन्धित व्यक्ति, संस्था वा प्रस्तावकलाई पूर्व सूचना दिई कुनै घर, जग्गा, भवन, कारखाना, उद्योग, सवारी साधन, औद्योगिक संयन्त्र, औजार, मेशिनरी, जीव, वस्तु, अभिलेख, कागजात वा अन्य मालसामान वा वस्तुहरूको निरीक्षण, परीक्षण वा जाँचबुझ गर्न सक्नेछ ।

(३) उपदफा (२) बमोजिम निरीक्षणको सिलसिलामा वातावरण निरीक्षकले माग गरेको विवरण वा जानकारी उपलब्ध गराई आवश्यक सहयोग गर्नु सम्बन्धित व्यक्ति, संस्था वा प्रस्तावकको कर्तव्य हुनेछ ।

(४) वातावरण निरीक्षकको अन्य काम, कर्तव्य र अधिकार तोकिएबमोजिम हुने छ ।

परिच्छेद—३
फोहरमैला व्यवस्थापन सम्बन्धी व्यवस्था

१९. फोहरमैलाको प्रबन्ध गर्ने :

- (१) फोहरमैलाको व्यवस्थापन गर्न संकलन केन्द्र, स्थानान्तरण केन्द्र, ल्याण्डफिल साइट, प्रशोधन केन्द्र, बायोग्यास उत्पादन, जैविक मल उत्पादन लगायत फोहरमैलाको संकलन, अन्तिम विसर्जन तथा प्रशोधनका लागि आवश्यक पर्ने पूर्वाधार तथा संरचनाको निर्माण तथा सञ्चालन गर्ने जिम्मेवारी गाउँपालिकाको हुनेछ ।
- (२) फोहरमैला संकलन केन्द्र, स्थानान्तरण केन्द्र वा प्रशोधन केन्द्रमा फालिएको वा राखिएको फोहरमैला वा सरसफाईको सिलसिलामा जम्मा भएको फोहरमैला प्रबन्ध गर्ने वा कुनै पनि किसिमबाट प्रयोग गर्ने जिम्मेवारी गाउँपालिकाको हुनेछ ।
- (३) यस दफाको प्रयोजनको लागि फोहरमैला संकलन केन्द्र, स्थानान्तरण केन्द्र वा प्रशोधन केन्द्रमा फालिएको वा राखिएको फोहरमैला वा सरसफाईको सिलसिलामा जम्मा भएको कुनै पनि पदार्थ फोहरमैला मानिने छ ।

२०. फोहरमैला व्यवस्थापन गर्ने दायित्व:

- (१) गाउँपालिकाभित्रको फोहरमैला व्यवस्थापन गर्ने गराउने दायित्व गाउँपालिकाको हुनेछ ।
- (२) उपदफा (१) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि जोखिमपूर्ण फोहरमैला, हानिकारक फोहरमैला, स्वास्थ्य संस्थाजन्य फोहरमैला, रासायनिक फोहरमैला वा औद्योगिक फोहरमैला प्रशोधन र व्यवस्थापन गर्ने दायित्व निर्धारित मापदण्डको अधीनमा रही त्यस्तो फोहरमैला उत्पादन गर्ने व्यक्ति वा निकायको हुनेछ ।
- (३) कुनै उद्योग वा स्वास्थ्य संस्थाले हानिकारक फोहरमैला, स्वास्थ्य संस्थाजन्य फोहरमैला, रासायनिक फोहरमैला तथा औद्योगिक फोहरमैला प्रशोधन गरी बाँकी रहेको फोहरमैला तथा अन्य फोहरमैलाको व्यवस्थापन गरी दिन गाउँपालिकालाई अनुरोध गरेमा वा गाउँपालिकाले निर्धारण गरेको फोहरमैला व्यवस्थापन स्थल प्रयोग गर्न माग गरेमा गाउँपालिकाले निर्धारण गरेबमोजिम सेवा शुल्क लिई फोहरमैलाको व्यवस्थापन गरी दिन वा फोहरमैला व्यवस्थापनस्थल प्रयोग गर्न दिन सक्नेछ ।
- (४) कार्यपालिकाले सामुदायिक सरसफाईसम्बन्धी नियम तथा कार्यविधि बनाई लागू गर्ने छ ।
- (५) फोहरमैला व्यवस्थापनले मानव स्वास्थ्यमा पारेको वा पार्ने प्रभावको जाँच परीक्षण र अनुसन्धान गर्ने अधिकार सम्बन्धित जनस्वास्थ्य अधिकारीसँग हुनेछ ।
- (६) जाँच परीक्षणमा कुनै निकायमा फोहरमैला व्यवस्थापन प्रभावकारी हुन नसकी मानव स्वास्थ्यमा प्रतिकूल प्रभाव पारेको भेटिएमा गाउँपालिकाले उक्त निकायलाई समयमा नै सचेत गराई प्रचलित कानूनबमोजिम आवश्यक कारवाही गर्नेछ ।

२१. फोहरमैला उत्पादन कम गर्ने:

- (१) गाउँपालिकाभित्र कुनै व्यक्ति, संस्था वा निकायले कुनै काम कारोबार गर्दा उत्पादन हुने फोहरमैला यथाशक्य कम गर्नु पर्नेछ ।
- (२) आफ्नो क्षेत्रभित्र विसर्जन हुन सक्ने फोहरमैलाको विसर्जन गरी वा पुनः प्रयोगको व्यवस्था मिलाई बाँकी फोहरमैला मात्र निष्कासन गरी फोहरमैलाको परिमाणलाई घटाउनु प्रत्येक व्यक्ति, संस्था वा निकायको कर्तव्य हुने छ ।

स्पष्टीकरण “आफ्नो क्षेत्र” भन्नाले गाउँपालिकाभित्रको निजी घर कम्पाउण्ड, विद्यालय, गुम्बा, औद्योगिक क्षेत्रको परिसर, अस्पताल वा स्वास्थ्य संस्थाको परिसर, औद्योगिक प्रतिष्ठानको परिसर लगायत फोहरमैला उत्पादन गर्ने व्यक्ति, संस्था वा निकायको परिसरलाई सम्झनुपर्छ ।

२२. फोहरमैला पृथकीकरण :

- (१) गाउँपालिकाले फोहरमैलालाई तोकिएबमोजिम जैविक, अजैविक र अन्य प्रकारमा विभाजन गरी स्रोतमै छुट्याउने गरी तोकेछ ।
- (२) उपदफा (१) बमोजिम तोकिदिएबमोजिम फोहरमैला स्रोतमै छुट्याई संकलन केन्द्रसम्म पुऱ्याउने दायित्व त्यस्तो फोहरमैला उत्पादन गर्ने व्यक्ति, संस्था वा निकायको हुनेछ र यसको लागि गाउँपालिकाले आवश्यक प्रविधि, मालसामान, उपकरण, कण्टेनर आदि उपलब्ध गराउन सकेछ ।

२३. फोहरमैलाको निष्कासन :

- (१) फोहरमैला निष्कासनको समय, स्थान र तरीका गाउँपालिकाले निर्धारण गरेबमोजिम हुनेछ ।
- (२) हानिकारक फोहरमैला वा रासायनिक फोहरमैला उत्पादन गर्ने व्यक्ति, संस्था वा निकायले त्यस्तो फोहरमैला तोकिएबमोजिम व्यवस्थापन गर्नु पर्नेछ ।
- (३) उपदफा (२) बमोजिमको फोहरमैला संकलन केन्द्र वा स्थानान्तरण केन्द्रमा निष्कासन गर्न पाइने छैन ।

२४. फोहरमैला व्यवस्थापन केन्द्र :

- (१) गाउँपालिकाले फोहरमैलालाई व्यवस्थित रूपमा संकलन गर्न प्रत्येक टोल वा बस्तीमा संकलन केन्द्र तोकी आवश्यक कण्टेनरको व्यवस्था गर्न सकेछ ।
- (२) उपदफा (१) बमोजिम संकलन केन्द्र तोक्दा यथाशक्य टोल वा बस्तीका सबैलाई पायक पर्ने गरी वातावरणीय रूपले उपयुक्तस्थान तोक्नु पर्नेछ ।
- (३) उपदफा (१) बमोजिमको संकलन केन्द्रमा फोहरमैला निष्कासन र संकलन गर्ने समय र तरीका गाउँपालिकाले निर्धारण गरेबमोजिम हुनेछ ।

२५. जोखिमपूर्ण फोहरको व्यवस्थापन :

- (१) कुनै जोखिमपूर्ण फोहरको संकलन, भण्डारण, प्रशोधन, विक्री वितरण, विसर्जन वा ओसारपसार गर्दा उत्पादक वा सञ्चालकले जनस्वास्थ्य र वातावरणमा प्रतिकूल असर नपर्ने गरी उचित व्यवस्थापन गर्नु पर्नेछ ।
- (२) उपदफा (१) बमोजिम जोखिमपूर्ण फोहरको व्यवस्थापन गर्दा उत्पादक वा सञ्चालकले आफ्नै खर्चमा व्यवस्थापन गर्नु पर्नेछ ।
- (३) जोखिमपूर्ण फोहर व्यवस्थापनसम्बन्धी अन्य प्रक्रिया तोकिएबमोजिम हुनेछ ।

२६. फोहरमैलाको न्यूनीकरण, पुनःप्रयोग तथा पुनःचक्रीय प्रयोग:

- (१) गाउँपालिकाले फोहरमैला न्यूनीकरण, पुनःप्रयोग तथा पुनःचक्रीय प्रयोगलाई प्रोत्साहन गर्न आवश्यक कार्य गर्नेछ र यसको प्रभावकारी कार्यान्वयनका लागि आवश्यक कार्यविधि र निर्देशिका बनाई लागु गर्न सकेछ ।
- (२) औद्योगिक उत्पादन प्याकिंग गर्न प्रयोग गरेको वस्तुलाई पुनःप्रयोग गरी फोहरमैलाको परिमाणलाई घटाउने काममा प्रोत्साहन गर्न सम्बन्धित उद्योगसँग गाउँपालिकाले समन्वय गर्न सकेछ ।

२७. अनुमति सम्बन्धी व्यवस्था :

- (१) यस ऐनबमोजिम गाउँपालिकाको अनुमति नलिई कसैले पनि फोहरमैला व्यवस्थापन सम्बन्धी काम गर्न वा गराउन सकेछैन ।

(२) फोहरमैला व्यवस्थापन गर्न चाहने स्वदेशी वा विदेशी कम्पनी, संस्था वा निकायले देहायको विवरण खुलाई अनुमतिको लागि गाउँपालिकामा निवेदन दिनु पर्नेछः-

(क) फोहरमैला व्यवस्थापनसम्बन्धी योजना,

(ख) फोहरमैला व्यवस्थापनसम्बन्धी आवश्यक जनशक्ति तथा प्रविधिको विवरण,

(ग) तोकिएबमोजिमको अन्य विवरण ।

(३) उपदफा (२) बमोजिम पर्न आएको निवेदनउपर गाउँपालिकाले आवश्यक जाँचबुझ गरी अनुमति दिन सक्नेछ ।

(४) फोहरमैलाको व्यवस्थापन, पुनःचक्रिय प्रयोग, प्रशोधन र विसर्जनमा आवश्यक पर्ने प्रविधि स्वदेशमा उपलब्ध हुन नसक्ने देखिएमा त्यस्तो प्रविधि उपलब्ध गराउन सक्ने कुनै विदेशी कम्पनी, संस्था वा निकायलाई सम्झौतामा उल्लेखित अवधिभित्र त्यस्तो प्रविधि हस्तान्तरण गर्ने शर्तमा नेपाल सरकारको स्वीकृति लिई गाउँपालिकाले उपदफा (३) बमोजिम अनुमति दिन सक्नेछ ।

(५) माथि जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि यो ऐन प्रारम्भ हुँदाका बखत फोहोर मैला व्यवस्थापन सम्बन्धी कार्य गरिरहेका गैरसरकारी संघ संस्थालाई गाउँपालिकाले अधिकतम एक वर्षको लागि उपदफा (२) बमोजिमको प्रक्रिया पूरा गरी फोहोर मैला व्यवस्थापन सम्बन्धी जिम्मेवारी तोक्न सक्नेछ ।

(६) अनुमति सम्बन्धी अन्य व्यवस्था तोकिएबमोजिम हुनेछ ।

२८. फोहरमैला व्यवस्थापनमा निजी तथा सामुदायिक क्षेत्रको संलग्नता :

(१) गाउँपालिकाले आवश्यकता अनुसार यस ऐनबमोजिम अनुमति प्राप्त निजी क्षेत्रका कम्पनी वा सामुदायिक क्षेत्रबाट तोकिएबमोजिम प्रतिस्पर्धा गराई आफ्नो क्षेत्रको फोहरमैला व्यवस्थापन गराउन सक्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम फोहरमैला व्यवस्थापन गर्दा निजी क्षेत्रका कम्पनीको हकमा देहायका सबै वा कुनै र सामुदायिक एवं गैरसरकारी संघ संस्थाको हकमा देहायको कुनै काम गराउन सकिने छ :-

(क) फोहरमैलाको न्यूनीकरणका लागि जनचेतना अभिवृद्धि,

(ख) फोहरमैला संकलन,

(ग) फोहरमैला ढुवानी,

(घ) फोहरमैलाको प्रयोग, पुनःप्रयोग, पुनःचक्रिय प्रयोग वा प्रशोधन,

(ङ) फोहरमैला विसर्जन,

(च) बन्दपश्चात् व्यवस्थापन ।

२९. प्रतिस्पर्धा गराई फोहरमैला व्यवस्थापनको जिम्मा दिने :

(१) गाउँपालिकाले यस ऐनबमोजिम निजी क्षेत्र वा सामुदायिक संस्थाबाट फोहरमैला व्यवस्थापन गराउँदा बोलपत्र आह्वान गरी प्रतिस्पर्धा गराई व्यवस्थापकको छनौट गरी व्यवस्थापन गर्ने जिम्मा दिनु पर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम फोहरमैला व्यवस्थापकको छनौट गर्दा देहायकाआधारमा गर्नु पर्नेछः-

- (क) गाउँपालिकालाई बुझाउन कबुल गरेको रकम,
- (ख) फोहरमैलाबाट ऊर्जा शक्ति उत्पादन गर्ने वा प्रांगारिक मल उत्पादन गर्ने क्षमता, पुँजी, प्रविधि र जनशक्तिको क्षमता,
- (ग) आर्थिक तथा प्राविधिक क्षमता,
- (घ) फोहरमैला व्यवस्थापनमा अपनाउन प्रस्ताव गरिएको प्रविधिको दिगोपन तथा वातावरणीय प्रभाव न्यूनीकरण,
- (ङ) व्यवस्थापन करार गर्न प्रस्ताव गरिएको व्यवस्थापन शुल्क,
- (च) फोहरमैलाको प्रयोग, प्रशोधन वा पुनः प्रयोग गर्ने सम्बन्धमा भए गाउँपालिकालाई बुझाउन मञ्जुर गरिएको रोयल्टी ।
- (३) बोलपत्रसम्बन्धी अन्य व्यवस्था प्रचलित कानूनबमोजिम हुनेछ ।
- (४) उपदफा (१) बमोजिम फोहरमैला व्यवस्थापनको जिम्मा पाएको कम्पनी, संस्था वा निकायले गाउँपालिकासँग गरेको सम्झौताको अधीनमा रही शुल्क उठाउन सक्नेछ ।
- (५) फोहरमैला व्यवस्थापनमा गैरसरकारी क्षेत्रको संलग्नता सम्बन्धी अन्य कुराहरु तोकिएबमोजिम हुनेछ ।

३०. फोहरमैला व्यवस्थापन स्थल निर्माण तथा सञ्चालन गर्न स्वीकृति दिन सकिने :

- (१) निजी क्षेत्रबाट फोहरमैला व्यवस्थापनका लागि फोहरमैला व्यवस्थापन स्थल, प्रशोधन स्थल वा अन्य संयन्त्र निर्माण गरी सञ्चालन गर्न स्वीकृति माग गरेमा वातावरण तथा अन्य प्रचलित कानूनको अधीनमा रही त्यस्तो संयन्त्र निर्माण तथा सञ्चालनका लागि गाउँपालिकाले स्वीकृति दिन सक्नेछ ।
- (२) उपदफा (१) बमोजिम निजी क्षेत्रबाट फोहरमैला व्यवस्थापन संयन्त्रको निर्माण तथा सञ्चालन गर्दा तोकिएको वातावरणीय मापदण्डको पालना भए वा नभएको अनुगमन गाउँपालिकाले गर्नेछ ।
- (३) उपदफा (२) बमोजिम अनुगमन गर्दा स्वीकृत मापदण्डको पालना गरेको नपाइएमा त्यस्तो मापदण्ड पालनाको लागि आवश्यक व्यवस्था गर्न समयावधि तोकिदिन सक्नेछ र सो समयावधिमा पनि मापदण्डको पालनाको लागि आवश्यक व्यवस्था नगरेमा त्यस्तो व्यक्ति वा कम्पनीको स्वीकृति गाउँपालिकाले रद्द गर्न सक्नेछ ।

३१. सार्वजनिक निजी साझेदारीमा फोहरमैला व्यवस्थापन गर्न सकिने :

- (१) गाउँपालिकाले प्रचलित कानूनको अधीनमा रही निजी क्षेत्र, सामुदायिक एवं गैरसरकारी संघ, संस्थासँगको साझेदारीमा फोहरमैला व्यवस्थापन कार्य गर्न सक्नेछ ।
- (२) उपदफा (१) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि सामुदायिक एवं गैरसरकारी संघ, संस्थासँगको साझेदारीमा फोहरमैला न्यूनीकरणको लागि जनचेतना अभिवृद्धि, फोहरमैला संकलन, ढुवानी, फोहरमैला विर्सजन व्यवस्थापन स्थलको बन्दपश्चात् व्यवस्था, उद्यान निर्माण र सौन्दर्यीकरण जस्ता कार्य मात्र गर्न वा गराउन सकिनेछ ।

३२. सेवा शुल्क उठाउन सक्ने :

- (१) गाउँपालिकाले फोहरमैला व्यवस्थापन गरेवापत सम्बन्धित व्यक्ति, संस्था वा निकायबाट सेवा शुल्क लगाई उठाउन सक्नेछ ।
- (२) उपदफा (१) बमोजिमको शुल्कको निर्धारण फोहरमैलाको परिमाण, तौल तथा प्रकृति र तोकिएबमोजिमका अन्य कुराहरुको आधारमा गाउँपालिकाले गर्नेछ ।

- (३) उपदफा (१) बमोजिमको शुल्क गाउँपालिका आफैले वा निजले तोकेको संस्था वा निकायमार्फत् समेत उठाउन सक्नेछ ।
- (४) यस दफामा अन्यत्र जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि दफा २७ बमोजिम फोहरमैला व्यवस्थापन गर्न जिम्मेवारी पाएको व्यक्ति, संस्था वा निकायले गाउँपालिकासँग भएको सम्झौताको आधारमा फोहरमैला व्यवस्थापन गरेवापत सम्बन्धित व्यक्ति, संस्था वा निकायबाट सेवा शुल्क उठाउन सक्नेछ । तर तोकिएबमोजिमका विपन्न वर्गलाई सेवा शुल्कमा तोकिएबमोजिम छूट दिइनेछ ।
- (५) यस दफाबमोजिम शुल्कबाट प्राप्त आम्दानी तथा फोहरमैला व्यवस्थापन निजी क्षेत्रलाई संलग्न गराउँदा प्राप्त हुने आम्दानी गाउँपालिकाले एउटा छुट्टै शीर्षकमा राखी तोकिएको मापदण्डको अधीनमा रही फोहरमैलाको व्यवस्थापन, वातावरणीय संरक्षण तथा फोहरमैला व्यवस्थापन प्रभावित क्षेत्रको विकासमा खर्च गर्नुपर्ने छ ।

परिच्छेद—४

जैविक विविधता संरक्षणसम्बन्धी व्यवस्था

३३. जैविक विविधताको संरक्षण गर्नुपर्ने :

- (१) आफ्नो क्षेत्रभित्रको जैविक विविधताको संरक्षण गर्ने जिम्मेवारी गाउँपालिकाको हुनेछ ।
- (२) उपदफा (१) बमोजिम जैविक विविधताको संरक्षणसम्बन्धी कार्यक्रम गर्दा संघीय तथा प्रदेशको कानून तथा मापदण्ड प्रतिकूल नहुने गरी देहायबमोजिम गर्नु पर्नेछ:-
 - (क) कृषिजन्य जैविक विविधता संरक्षण:-
 - (१) विकासका कार्यक्रमहरु संचालन गर्दा कृषि जैविक विविधताको संरक्षणलाई विशेष महत्व दिने,
 - (२) जैविक विविधता, वातावरण र मानव स्वास्थ्यमा नकारात्मक प्रभाव पार्न सक्ने जोखिम भएका जि.एम.ओ.र एल.एम.ओ. (GMO-Genetically Modified Organism and LMO-Living Modified Organism) तथा त्यसका उत्पादनलाई आवश्यकताअनुसार नियन्त्रण वा निषेध गर्ने,
 - (३) कृषि पर्यावरणीय सेवाहरुको दिगो परिचालनको लागि पराग सेचक तथा अन्य पर्यावरणीय सेवा प्रदान गर्ने जीवहरुसम्बन्धी अध्ययन, अनुसन्धान, अनुगमन गरी संरक्षणका कार्यक्रमहरु सञ्चालन गर्ने,
 - (४) परम्परागत, ज्ञान सीप तथा अभ्यासको संरक्षण र प्रबर्द्धन गर्ने ।
 - (५) रैथाने प्रजातिको संरक्षण गर्ने ।
 - (ख) सिमसार संरक्षण:-
 - (१) स्थानीय जनसमुदायको सहभागितामा उनीहरुको हितका लागि आफ्नो क्षेत्रअन्तर्गतका सिमसारको पहिचान गर्दै सोको संरक्षण र व्यवस्थापन गर्ने,
 - (२) स्थानीय जनसहभागितामा आधारित सिमसार व्यवस्थापनको माध्यमद्वारा सिमसारको स्रोतहरुमाथि समन्यायिक अवसर दिलाउँदै बुद्धिमत्तापूर्ण प्रयोगको अवधारणालाई सार्थक तुल्याउने,
 - (३) स्थानीय व्यक्ति, समुदाय एवं निकायलाई संलग्न गराउँदै सिमसारको संरक्षण र व्यवस्थापन कार्य प्रभावकारी बनाउने,
 - (४) वर्तमान र भावी पुस्ताको फाइदाका लागि प्राकृतिक स्रोत संरक्षण गर्न स्थानीय बासिन्दाको हित हुने खालको सामाजिक र आर्थिक विकासका कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने,

- (५) सिमसारमा आश्रित सक्ष्मपन्न जीवजन्तु, जलचर, सापेक्षिक जंगली जनावर तथा अन्य जलआश्रित आनुवंशिक स्रोतको संरक्षण गर्ने,
- (६) वातावरणीय असर न्यून हुने गरी सिमसार क्षेत्रमा वातावरण अनुकूल पर्यटनको विकास गर्दै प्राप्त लाभलाई यथासम्भव सिमसारको व्यवस्थापन र स्थानीय जनसमुदायको हितमा परिचालन गर्ने,
- (७) सिमसार संरक्षण र व्यवस्थापनका लागि तयार गरिने कार्ययोजनाहरूमा स्थानीय जनसहभागिता सुनिश्चित गर्ने,
- (८) सिमसार क्षेत्रमा आश्रित स्थानीयबासीको अनुभव, अभ्यास, सीप र ज्ञानको संरक्षण गर्दै सोही आधारमा सिमसारको संरक्षण र व्यवस्थापन गर्न प्रश्रय दिने,
- (९) सिमसार व्यवस्थापनमा देखापर्ने समस्याहरूको पहिचान गरी स्थानीयस्तरमै समाधानको उपायहरूको खोजी गर्न जनसहभागिताका आधारमा व्यवस्थापन कार्ययोजना बनाई लागू गर्ने गराउने,
- (१०) सिमसार व्यवस्थापन योजना तर्जुमा गर्ने र व्यवस्थापन समितिमा स्थानीय जनसमुदायका साथै संघ संस्थाको प्रतिनिधित्व गराउन आवश्यक कानुनी एवं प्रशासनिक व्यवस्था गर्ने,
- (११) सिमसार क्षेत्रको संरक्षण र प्रबर्द्धन गर्ने,
- (३) जैविक विविधता संरक्षण तथा व्यवस्थापनसम्बन्धी अन्य व्यवस्था प्रचलित कानून र मापदण्डबमोजिम हुने छ ।

३४. जैविक विविधताको अभिलेखीकरण गर्नुपर्ने :

- (१) गाउँपालिकाले आफ्नो क्षेत्राधिकारभित्र अवस्थित जैविक विविधताको वस्तुस्थिति र विवरणको अभिलेखीकरण व्यवस्थित र वैज्ञानिक ढंगले राख्नु पर्नेछ ।
- (२) उपदफा (१) बमोजिमको अभिलेखीकरण जैविक विविधता सम्बन्धी निर्देशिका बनाई राष्ट्रिय मापदण्ड अनुरूप अद्यावधिक राख्ने जिम्मेवारी गाउँपालिकाको हुनेछ ।
- (३) जैविक विविधताको अभिलेखीकरणसम्बन्धी अन्य व्यवस्था तोकिएबमोजिम हुनेछ ।

३५. स्थानीय समुदायको परम्परागत ज्ञान, सीप, कला, अभ्यास आदिको संरक्षण गर्नुपर्ने :

- (१) जैविक विविधताको सम्बन्धमा स्थानीय समुदायभित्रका व्यक्ति वा समूहमा रहेको परम्परागत, ज्ञान, सीप, कला, अभ्यास आदिको पहिचान, अभिलेखीकरण, तथा संरक्षण गर्ने जिम्मेवारी गाउँपालिकाको हुनेछ ।
- (२) गाउँपालिकाले उपदफा (१) बमोजिमको अभिलेखीकरण वैज्ञानिक र व्यवस्थित ढंगले तोकिएको ढाँचा र प्रारूपमा राख्नेछ ।

३६. खनिज पदार्थ संरक्षणसम्बन्धी व्यवस्था :

- (१) गाउँपालिकाले आफ्नो क्षेत्रभित्र रहेका खनिज पदार्थको अवस्था बुझ्न सार्थ तथा खोज गर्न सक्नेछ ।
- (२) उपदफा (१) बमोजिमको सार्थ तथा खोजबाट प्राप्त सूचना तथा तथ्याङ्कको आधारमा प्रचलित नेपालको कानून प्रतिकूल नहुने गरी गाउँपालिकाले खनिज पदार्थको संरक्षण तथा प्रबर्द्धनमा कार्यक्रम सञ्चालन गर्न सक्नेछ ।

३७. जलाधार संरक्षण गर्नुपर्ने :

- (१) गाउँपालिका क्षेत्रभित्र रहेका जलाधारको संरक्षण गर्नु गाउँपालिका, गाउँपालिकाबासी र सम्बन्धित निकायको कर्तव्य हुनेछ ।

- (२) गाउँपालिकाले संघीय र प्रदेशको कानून तथा मापदण्डको अधीनमा रही कार्यविधि बनाई गाउँपालिकाभित्रको जलाधार संरक्षण तथा व्यवस्थापन गर्नेछ ।
- (३) आफ्नो क्षेत्रमा रहेको खानेपानीको मुहानको पहिचान, अभिलेखीकरण, संरक्षण तथा व्यवस्थापन गर्ने जिम्मेवारी गाउँपालिकाको हुनेछ ।

परिच्छेद—५

वन तथा हरित क्षेत्रको संरक्षण तथा व्यवस्थापनसम्बन्धी व्यवस्था

३८. वन, वन पैदावार, वन्यजन्तु तथा हरित क्षेत्रको संरक्षण र प्रबर्द्धन गर्नुपर्ने:

- (१) आफ्नो क्षेत्राधिकारभित्रको वन, वन पैदावार, वन्यजन्तु तथा हरित क्षेत्रको संरक्षण र प्रबर्द्धन गर्ने प्रमुख जिम्मेवारी गाउँपालिकाको हुनेछ ।
- (२) वन, वन पैदावार, वन्यजन्तु तथा हरित क्षेत्रको संरक्षण र प्रबर्द्धनमा सहयोग गर्नु गाउँपालिकाबासीको कर्तव्य हुनेछ ।
- (३) वन तथा वन पैदावार संरक्षण र प्रबर्द्धन गर्ने सम्बन्धमा गाउँपालिकाले संघीय र प्रदेश कानूनको प्रतिकूल नहुने गरी देहायबमोजिमका कार्य गर्नुपर्नेछ :-
 - (क) संघ तथा प्रदेशसँग समन्वय गरी स्थानीय समुदायको सहभागितामा आफ्नो सीमाभित्रका समुदायिक वन, मध्यवर्ती वन, निजी वन, कृषि वन, धार्मिक वन, कबुलियती वन तथा वनमा आधारित उद्योग सञ्चालन तथा व्यवस्थापन गर्ने,
 - (ख) सामुदायिक वन उपभोक्ता समूह लगायत समुदायमा आधारित वन व्यवस्थापन गर्ने समूहको प्राविधिक, व्यवस्थापकीय, संस्थागत क्षमता विकासमा प्राथमिकता दिने,
 - (घ) वनसँग सम्बन्धित प्राविधिक सेवालाई प्रभावकारी बनाउनुका अतिरिक्त क्षमता विकासको लागि उत्प्रेरणात्मक अवसरहरू सिर्जना गर्ने,
 - (ङ) स्थानीय समुदायमा रहेको वनजन्य, जडिबुटी तथा वनस्पति उपयोगसम्बन्धी परम्परागत ज्ञान, सीप र चिकित्सा पद्धतिलाई आधुनिक विज्ञानसँग संयोजन गर्दै उन्नत प्रकारको ज्ञान, सीप र उत्पादनका लागि उपयुक्त वातावरण निर्माण गर्ने,
 - (च) वन्यजन्तु र वनस्पतिको संरक्षण तथा प्रबर्द्धन गर्न संघ, प्रदेशसँगको समन्वयमा स्थानीयस्तरका प्राणी उद्यान तथा वनस्पति उद्यानहरू स्थापना र सञ्चालन गर्ने,
 - (छ) वन पैदावार संकलनमा दिगोपना र प्रभावकारिताका लागि आधुनिक प्रविधिहरूको प्रयोगलाई प्रोत्साहन गर्ने,
 - (ज) दिगो वन व्यवस्थापनको मापदण्ड अनुरूप सबै वन व्यवस्थापनमा सामाजिक, आर्थिक र वातावरणीय दृष्टिले दिगोपना सुनिश्चित गर्ने,
 - (झ) संघ तथा प्रदेशको समन्वयमा संरक्षित क्षेत्र, सिमसार क्षेत्र तथा वन व्यवस्थापन पद्धतिहरूबाट पर्यटन प्रबर्द्धन गर्न योगदान पुर्याउने,
 - (ञ) वन, वनस्पति, वन्यजन्तु तथा जैविक विविधता र जलाधार क्षेत्रको संरक्षण, पुनःस्थापना र दिगो उपयोग गर्न आवश्यक योजना र कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने,
 - (ट) गाउँपालिका क्षेत्रभित्रका जलचरको संरक्षण गर्ने,

- (ठ) संघ तथा प्रदेशसँग समन्वय र सहकार्य गरी गरिबीको रेखामुनि रहेका जनताको गरिबी न्यूनीकरण गर्न वनको संरक्षण र विकास हुने गरी आयआर्जन तथा पर्यटनका कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्ने,
- (ड) सामुदायिक वन उपभोक्ता समितिले वन पैदावार विक्री तथा उपयोग गर्न बनाएको वार्षिक कार्ययोजना गाउँपालिकाबाट स्वीकृत गरी कार्यान्वयन गराउने,
- (ढ) गाउँपालिका क्षेत्रभित्रको सार्वजनिक तथा ऐलानी जग्गामा रहेको काठ दाउरा, जराजुरी, दहत्तर बहत्तर आदिको विक्री गर्ने,
- (ण) सामुदायिक भू-संरक्षण र सोमा आधारित आयआर्जन कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्ने,
- (त) संघ तथा प्रदेशको मापदण्डको अधीनमा रही गाउँपालिका क्षेत्रभित्रको जडिबुटी तथा अन्य गैरकाष्ठ वनपैदावरसम्बन्धी सर्वेक्षण, उत्पादन, संकलन प्रबर्द्धन, प्रशोधन र बजार व्यवस्थापन गर्ने,

३९. निजी वन दर्ता तथा व्यवस्थापन:

- (१) निजी वन दर्ता गराउन चाहने कुनै व्यक्ति वा संस्थाले निजी वन दर्ताको लागि निकुञ्ज, डिभिजन वन कार्यालय वा सबडिभिजन वन कार्यालयको सिफारिससहित गाउँपालिकामा निवेदन दिनु पर्नेछ ।
- (२) उपदफा (१) बमोजिम निवेदन परेमा आवश्यक जाँचबुझ गरी गाउँपालिकाले निजी वन दर्ता गरी प्रमाणपत्र दिनेछ ।
- (३) व्यवसायिक प्रयोजनका लागि निजी वन वा निजी आवादीमा रहेको वन पैदावरको संकलन तथा ओसारपसार गर्नु परेमा गाउँपालिकाबाट स्वीकृति लिनु पर्नेछ ।
- (४) निजी वन विकासमा गाउँपालिकाले आवश्यक सहयोग गर्न सक्नेछ । स्थानीय प्रजातिका सहरी वनका लागि उपयुक्त बोटविरुवा रोप्न प्राथमिकता दिनु पर्नेछ ।

४०. सार्वजनिक जग्गामा वन विकास सम्बन्धी व्यवस्था :

- (१) गाउँपालिकाले प्रचलित नेपाल कानून तथा यस ऐनको अधीनमा रही सार्वजनिक जग्गा, पाखा वा खाली क्षेत्रमा वन विकास, संरक्षण, व्यवस्थापन गर्न र वन पैदावरको उपयोग तथा विक्री वितरण गर्न सक्नेछ ।
- (२) गाउँपालिकाले सडक, नहर, नदी किनार र बाटो किनारमा लगाइएको तथा बाटोमा छहारी पर्ने रुखहरू र चौतारा, कुलाको मुहान, धार्मिकस्थल वा त्यस्तै अन्य संवेदनशील ठाउँमा लगाइएका रुखहरूको संरक्षण गर्न तथा जोखिमपूर्ण अवस्थामा प्रचलित नेपाल कानूनको अधीनमा रही हटाउन सक्नेछ ।

४१. सहरी वनको विकास र व्यवस्थापन :

- (१) गाउँपालिकाले आफ्नो क्षेत्रभित्रको सहरी क्षेत्र तथा बस्तीमा रहेका सार्वजनिक सडक तथा पार्क जस्ता स्थानमा आफैंले वा कुनै संघ संस्था वा निजी क्षेत्रसँगको साझेदारीमा सहरी वनको विकास तथा व्यवस्थापन गर्न सक्नेछ ।
- (२) उपदफा (१) बमोजिम स्थापना हुने सहरी वनको वन पैदावार गाउँपालिकाले तोकेबमोजिम प्रयोग गर्न सक्नेछ ।

४२. वन क्षेत्रको प्रयोग : गाउँपालिकाले कुनै विकास आयोजना सञ्चालन गर्दा वन क्षेत्रको प्रयोग गर्नुबाहेक अन्य कुनै विकल्प नभएमा र प्रचलित कानूनबमोजिमको वातावरणीय अध्ययनबाट त्यस्तो योजना सञ्चालन गर्दा वातावरणमा उल्लेखनीय प्रतिकूल असर नपर्ने देखिएमा सो आयोजना सञ्चालन गर्न त्यस्तो वन क्षेत्रको जग्गा प्राप्त गर्नको लागि संघीय सरकारसमक्ष अनुरोध गर्न सक्नेछ ।

४३. नर्सरी र उद्यान स्थापना तथा व्यवस्थापन :

- (१) संघीय तथा प्रदेश कानून प्रतिकूल नहुने गरी, प्रचलित मापदण्ड तथा तोकिएको प्रक्रिया पूरा गरेको सुनिश्चित गरी गाउँपालिका क्षेत्रभित्र जोकोहीले पनि गाउँपालिकाको अनुमति लिई नर्सरी तथा उद्यान सञ्चालन गर्न सक्नेछ ।
- (२) गाउँपालिका क्षेत्रभित्र उपदफा (१) बमोजिम सञ्चालन हुने नर्सरी तथा उद्यानको सम्बन्धमा संघीय तथा प्रदेश मापदण्डसँग नबाझिने गरी सञ्चालन तथा पूर्वाधार मापदण्ड निर्देशिका बनाई लागु गर्नेछ ।
- (३) गाउँपालिका क्षेत्रभित्र उपदफा (१) बमोजिम स्थापना हुने सबै नर्सरी तथा उद्यानहरूको कम्तिमा वर्षको एक पटक तोकिएबमोजिम अनिवार्य अनुगमन निरीक्षण गर्नेछ ।

४४. खुल्ला क्षेत्र व्यवस्थापन तथा हरियाली प्रबर्द्धन :

- (१) गाउँपालिकाले आफ्नो क्षेत्रभित्र रहेको खुल्ला तथा सार्वजनिक क्षेत्रको संरक्षण, प्रबर्द्धन तथा अभिलेखीकरण गर्नु पर्नेछ ।
- (२) गाउँपालिकाले आफ्नो क्षेत्राधिकारभित्र रहने खुल्ला तथा सार्वजनिक क्षेत्रमा प्रचलित कानूनको प्रतिकूल नहुने गरी वृक्षारोपण, सम्भार, उपयोग र व्यवस्थापन गर्न सक्नेछ ।
- (३) खुल्ला तथा सार्वजनिक क्षेत्रको व्यवस्थापन सम्बन्धी अन्य व्यवस्था तोकिएबमोजिम हुनेछ ।

४५. नदी किनार, नदी उकास, नहर किनार र सडक किनारमा वृक्षारोपण :

- (१) गाउँपालिकाभित्रको नदी किनार, नदी उकास, नहर किनार र सडक किनारमा गाउँपालिकाको अनुमति लिई वृक्षारोपण गर्न सकिनेछ ।
- (२) गाउँपालिकाले वृक्षारोपण सम्बन्धी मापदण्ड बनाई लागु गर्न सक्नेछ ।

परिच्छेद—६ संस्थागत व्यवस्था

४६. वातावरण तथा प्राकृतिक स्रोत संरक्षण कोषको स्थापना र सञ्चालन :

- (१) गाउँपालिकामा वातावरण संरक्षण, प्रदूषणको रोकथाम तथा नियन्त्रणका साथै जैविक विविधताको संरक्षणका लागि वातावरण तथा प्राकृतिक स्रोत संरक्षण कोषको स्थापना गर्न सकिनेछ ।
- (२) उपदफा (१) बमोजिमको कोषमा देहायका रकमहरू रहने छन्:-
 - (क) गाउँपालिकाको वार्षिक बजेटबाट विनियोजित रकम,
 - (ख) संघ र प्रदेश सरकारबाट वातावरण संरक्षणका लागि प्राप्त रकम,
 - (ग) विभिन्न संघ संस्थाबाट प्राप्त रकम,
 - (घ) अन्य स्रोतबाट प्राप्त रकम ।
- (३) वातावरण तथा प्राकृतिक स्रोत संरक्षण कोषको सञ्चालन तोकिएबमोजिम हुनेछ ।

४७. वातावरण तथा प्राकृतिक स्रोत संरक्षण परिषद गठन गर्न सक्ने :

(१) वातावरण, जैविक विविधता र प्राकृतिक स्रोत संरक्षणसम्बन्धी कार्यलाई व्यवस्थित रूपमा कार्यान्वयन गर्न, नीति योजना निर्माण गर्न, विभिन्न निकायबीच समन्वय गर्न तथा यस ऐन अन्तर्गत अनुगमन तथा निरीक्षण गर्न गाउँपालिकामा वातावरणसम्बन्धी विशेषज्ञ सम्मिलित वातावरण तथा प्राकृतिक स्रोत संरक्षण परिषद् रहनेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिमको परिषदमा देहायबमोजिमका अध्यक्ष र सदस्यहरू रहने छन् :-

(क) गाउँपालिका अध्यक्ष	- अध्यक्ष
(ख) गाउँपालिका उपाध्यक्ष	-सदस्य
ग) प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत	- सदस्य
(घ) सगरमाथा राष्ट्रिय निकुञ्जको प्रमुख संरक्षण अधिकृत वा निजको काम गर्न तोकिएको कर्मचारी	- सदस्य
(ङ) सगरमाथा राष्ट्रिय निकुञ्ज मध्यवर्ती क्षेत्र व्यवस्थापन समिति अध्यक्ष	- सदस्य
(च) वातावरण तथा विपद व्यवस्थापन समिति संयोजक	- सदस्य
(छ) गाउँपालिका क्षेत्रमा रहेका नेपाली सेना र नेपाल प्रहरी कार्यालयका प्रमुख वा प्रमुखले तोकेको प्रतिनिधि दुई जना	-सदस्य
(ज) तेन्जिङ हिलारी विमानस्थल नागरिक उड्ययन प्राधिकरण कार्यालयका प्रमुख वा निजले तोकेको प्रतिनिधि एकजना	- सदस्य
(झ) गाउँपालिका क्षेत्रभित्र सञ्चालित सामुदायिक वन उपभोक्ता समूहका अध्यक्षहरूमध्येबाट प्रत्येक वर्ष परिवर्तन हुने गरी अध्यक्षले मनोनयन गरेको दुईजना	-सदस्य
(ञ) वातावरण तथा प्राकृतिक स्रोत संरक्षण र प्रदुषण नियन्त्रण क्षेत्रमा काम गरेका विज्ञ एक जना महिला सहित तीनजना	-सदस्य
(ट) स्थानीय बासिन्दाहरूमध्ये वनस्पति क्षेत्रमा अनुभव हासिल गरेका एक जना महिला सहित गाउँपालिकाले तोकेका दुई जना	- सदस्य
(ठ) खुम्बु क्षेत्र इको क्लव सञ्जाल समितिका संरक्षक, संयोजक र अध्यक्ष मध्ये कम्तीमा एकजना विद्यार्थी प्रतिनिधि पर्ने गरी दुईजना	- सदस्य
(ड) पासाङल्हामु महिला समितिका अध्यक्ष	-सदस्य
(ढ) वातावरण तथा विपद व्यवस्थापन शाखा प्रमुख	- सदस्य सचिव
(३) वातावरण तथा प्राकृतिक स्रोत संरक्षण परिषद्को अन्य काम, कर्तव्य तथा अधिकार तोकिएबमोजिम हुनेछ ।	

(४) दफा (४७) बमोजिम गठित परिषदको बैठक वर्षको कम्तिमा एक पटक बस्नेछ । तर अध्यक्षले परीषदको बैठक बस्ने आवश्यक देखेमा जुनसुकै बखत बस्न सक्नेछ ।

४८. समिति गठन गर्न सक्ने :

(१) गाउँपालिकाले यस ऐनको उद्देश्य पूर्तिको लागि सम्बन्धित विषयका विशेषज्ञहरु समेत रहेका विभिन्न समितिहरु गठन गर्न सक्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम गठित समितिहरुको काम, कर्तव्य र अधिकार कार्यपालिकाले तोकिएबमोजिम हुनेछ ।

४९. अनुगमन तथा मूल्यांकन :

(१) यस ऐन अन्तर्गत आवश्यक अनुगमन र मूल्यांकन दफा ४७ बमोजिम स्थापित परिषद् वा परिषद्ले तोकेको निरीक्षण समितिले गर्नेछ ।

(२) अनुगमन तथा मूल्यांकनसम्बन्धी अन्य व्यवस्था तोकिएबमोजिम हुनेछ ।

५०. वातावरण संरक्षण योजना तर्जुमा गर्ने :

(१) गाउँपालिकाले वातावरण तथा जैविक विविधता संरक्षण योजना तर्जुमा तथा कार्यान्वयन गर्नेछ ।

(२) गाउँपालिकाले वातावरण संरक्षण योजना तर्जुमा गर्दा वातावरण संरक्षण, जैविक विविधताको संरक्षण र प्रबर्द्धन, दिगो उपयोग र वातावरणीय र जैविक विविधताका स्रोतहरुको परम्परागत र स्थानीय अभ्यासहरुलाई समेत समावेश गर्नु पर्नेछ ।

(३) उपदफा (१) बमोजिमको वातावरण तथा जैविक विविधता संरक्षण योजना बनाउँदा महिला, अपांगता भएका व्यक्ति, बालबालिका, ज्येष्ठ नागरिक र आर्थिक रुपमा विपन्न समुदायलाई विशेष प्राथमिकता दिनु पर्नेछ ।

(४) वातावरण संरक्षण योजनामा समावेश गर्नुपर्ने विषयवस्तु तोकिएबमोजिम हुनेछ ।

परिच्छेद-७

कसूर, जरिवाना तथा क्षतिपूर्तिसम्बन्धी व्यवस्था

५१. कसूर : कसैले देहायको कुनै काम गरेमा यस ऐनबमोजिम कसूर गरेको मानिने छ:-

(क) गाउँपालिकाले तोकिएको समय र स्थानबाहेक अन्यत्र फोहरमैला निष्कासन गर्ने,

(ख) कण्टेनर वा फोहरमैला संकलन केन्द्रमा राखिएको फोहरमैला अनाधिकृत तवरले प्रयोग गर्ने,

(ग) फोहरमैला संकलन केन्द्रमा राखिएको कण्टेनर तोडफोड गर्ने क्षति पुऱ्याउने, राखिएको स्थानबाट हटाउने वा संकलन केन्द्रमा कुनै नोक्सानी पुरयाउने,

(घ) यस ऐनबमोजिम अनुमति नलिई फोहरमैला व्यवस्थापनको कार्य गर्ने,

(ङ) यस ऐनबमोजिम फोहरमैला व्यवस्थापनको लागि प्रदान गरिएको अनुमतिपत्रमा उल्लेखित शर्तहरु उल्लंघन गर्ने,

(च) फोहरमैला संकलन केन्द्र, कण्टेनर वा फोहरमैला थुपार्ने ठाउँमा कुनै पनि किसिमको हानिकारक पदार्थ फाल्ने, राख्ने वा थुपार्ने,

- (छ) घर, कम्पाउण्ड तथा परिसरको फोहरमैला बाटो, सडक, खोला, नदी, पोखरी वा अन्य पानीको स्रोत वा अन्य सार्वजनिक स्थानमा राख्ने, फाल्ने वा थुपार्ने,
- (ज) फोहरबाट निस्केको दूषित पानी वा ढल चुहाई अन्य व्यक्तिको घर, जग्गा, बाटो, खोला, नदी, पोखरी वा अन्य पानीको स्रोत वा सार्वजनिक स्थल प्रदूषित गराउने,
- (झ) सडक, बाटो वा अन्य सार्वजनिक स्थानमा सरसफाई तथा फोहरमैला संकलन गर्ने गाउँपालिकाले तोकेको समय वा सफाई गर्दाको समयमा त्यस्तो ठाउँमा कुनै पनि किसिमको निर्माण वा अन्य सामग्री थुपार्ने र थुपारी राखेको निर्माण वा अन्य सामग्री हटाउन इन्कार गर्ने,
- (ञ) गाउँपालिकाले तोकेको ठाउँमा बाहेक जनस्वास्थ्यमा प्रतिकूल असर पर्ने गरी सडक वा अन्य सार्वजनिक स्थानमा कुनै पनि किसिमको जोखिमपूर्ण तथा हानिकारक फोहरमैला राख्ने, फाल्ने, थुपार्ने वा निष्कासन गर्ने,
- (ट) रासायनिक फोहरमैला, औद्योगिक फोहरमैला, स्वास्थ्य संस्थाजन्य फोहरमैला, जोखिमपूर्ण फोहरमैला वा हानिकारक फोहरमैला जथाभावी फाल्ने, राख्ने वा निष्कासन गर्ने वा गराउने,
- (ठ) औद्योगिक प्रतिष्ठान वा स्वास्थ्य संस्थाले उद्योग वा स्वास्थ्य संस्थाबाट निस्कने हानिकारक तथा जोखिमपूर्ण फोहरमैला जथाभावी फाल्ने, राख्ने वा निष्कासन गर्ने वा गराउने,
- (ड) फोहरमैला संकलन, ढुवानी तथा फोहरमैला व्यवस्थापनमा बाधा अवरोध सिर्जना गर्ने,
- (ढ) फोहरमैला संकलन, ढुवानी तथा अन्तिम निष्कासन स्थलमा अवरोध, बन्द, घेराउ गर्ने वा फोहरमैला व्यवस्थापन सम्बन्धी कार्यमा हडताल गर्ने,
- (ण) फोहरमैला अत्याधिक उत्पादन हुने वस्तु भनी नेपाल सरकारले नेपाल राजपत्रमा सूचना प्रकाशन गरी प्रतिबन्ध लगाएको कुनै वस्तु उत्पादन तथा विक्री वितरण गर्ने,
- (त) प्रचलित कानूनबमोजिम तोकिएको मापदण्ड विपरीत रासायनिक विषादीको आयात गर्ने वा समयावधि सकिएको रासायनिक विषादी प्रचलित कानून र मापदण्डबमोजिम नष्ट गर्ने जिम्मेवारी पूरा नगर्ने,
- (थ) स्रोतमा नै फोहरमैलाको पृथकीकरण नगरी फोहरमैला मिसाएर निष्कासन गर्ने,
- (द) मरेको वा मारेको पशुपंक्षी र सोको लादी, प्वाँख, हड्डी, छाला आदि सार्वजनिकस्थल, सडक, गल्ली, चोकमा राख्ने, फाल्ने वा थुपार्ने ।

५२. सजाय तथा जरिवाना :

(१) फोहरमैला व्यवस्थापन सम्बन्धमा कसैले देहायको कार्य गरेमा देहायबमोजिमको सजाय तथा जरिवाना हुनेछ:-

- (क) दफा ५१ को खण्ड (क) बमोजिमको कसूर गर्ने व्यक्तिलाई गाउँपालिकाले पहिलो पटक भए पाँच हजार रुपैयाँसम्म जरिवाना, दोस्रो पटक सोही कसूर गरेमा पाँच हजार रुपैयाँदेखि दश हजार रुपैयाँसम्म जरिवाना र सोही कसूर तेस्रो वा सोभन्दा बढी पटक गरेमा प्रत्येक पटकको लागि पन्ध्र हजार रुपैयाँका दरले जरिवाना गरी फोहरमैला उठाउँदा लाग्ने खर्चसमेत निजबाट असुल उपर गर्न सक्नेछ ।
- (ख) दफा ५१ को खण्ड (ख) र (झ) बमोजिमको कसूर गर्नेलाई गाउँपालिकाले पच्चीस हजार रुपैयाँसम्म जरिवाना गर्न सक्नेछ ।

(ग) दफा ५१ को खण्ड (ग) बमोजिमको कसूर गर्नेलाई गाउँपालिकाले पन्ध्र हजार रुपैयाँदेखि पचास हजार रुपैयाँसम्म जरिवाना गरी कण्टेनर वा संकलन केन्द्र व्यवस्थापन गर्न लाग्ने खर्च असुल उपर गर्न सक्नेछ ।

(घ) दफा ५१ को खण्ड (घ) र (ङ) बमोजिमको कसूर गर्नेलाई गाउँपालिकाले पन्ध्र हजार रुपैयाँदेखि पचास हजार रुपैयाँसम्म जरिवाना गरी अनुमति नलिएसम्म त्यस्तो कार्य गर्न रोक लगाउनेछ ।

(ङ) दफा ५१ को खण्ड (च) बमोजिमको कसूर गर्नेलाई गाउँपालिकाले पाँच हजार रुपैयाँदेखि पन्ध्र हजार रुपैयाँसम्म जरिवाना गर्न सक्नेछ र त्यस्तो वस्तु वा पदार्थबाट कुनै क्षति भइसकेको भए त्यस्तो क्षतिवापतको रकमसमेत कसूरकर्ताबाट असुल उपर गर्न सक्नेछ ।

(च) दफा ५१ को खण्ड (छ), (ज) र (द) बमोजिमको कसूर गर्नेलाई गाउँपालिकाले पाँच हजार रुपैयाँदेखि पन्ध्र हजार रुपैयाँसम्म जरिवाना गर्न सक्नेछ ।

(छ) दफा ५१ को खण्ड (ज) बमोजिमको कसूर गर्नेलाई गाउँपालिकाले तीस हजार रुपैयाँदेखि पचास हजार रुपैयाँसम्म जरिवाना गर्न सक्नेछ ।

(ज) दफा ५१ को खण्ड (ट), (ठ) र (त) बमोजिमको कसूर गर्नेलाई गाउँपालिकाले पचास हजार रुपैयाँदेखि एक लाख रुपैयाँसम्म जरिवाना गर्न सक्नेछ र सोही कसूर पुनः गरेमा पहिलो पटक गरेको जरिवानाको दोब्बर जरिवाना गरी प्रचलित कानूनबमोजिम अनुमति रद्द गर्नको लागि सम्बन्धित निकायमा लेखी पठाउन सक्नेछ ।

(झ) दफा ५१ को खण्ड (ड), (ढ) र (ण) बमोजिमको कसूरलाई प्रचलित संघीय कानूनबमोजिम सजाय हुनेछ ।

(ञ) दफा ५१ को खण्ड (थ) बमोजिमको कसूर गर्नेलाई सम्बन्धित गाउँपालिकाले प्रत्येक पटक पन्ध्र हजार रुपैयाँ जरिवाना गर्न सक्नेछ ।

(२) वातावरण संरक्षण सम्बन्धमा कसैले देहायको कार्य गरेमा गाउँपालिकाले देहायबमोजिमको जरिवाना गर्ने छः-

(क) प्रारम्भिक वातावरणीय परीक्षण प्रतिवेदन स्वीकृत गराउनु पर्ने प्रस्तावको हकमा त्यस्तो प्रतिवेदन स्वीकृत नगराई वा स्वीकृत प्रतिवेदन विपरीत हुने कार्य गरेमा पाँचलाख रुपैयाँसम्म,

(ख) प्रारम्भिक वातावरणीय परीक्षण प्रतिवेदन स्वीकृत नगराई वा स्वीकृत प्रतिवेदन विपरीत हुने कुनै प्रस्ताव कार्यान्वयन गरेमा दशलाख रुपैयाँसम्म ।

(ग) वातावरणीय प्रभाव मूल्यांकन प्रतिवेदन स्वीकृत गराउनु पर्ने प्रस्तावको हकमा त्यस्तो प्रतिवेदन स्वीकृत नगराई वा स्वीकृत प्रतिवेदन विपरीत हुने कार्य गरेमा पच्चीस लाख रुपैयाँसम्म,

(घ) वातावरणीय प्रभाव मूल्यांकन प्रतिवेदन स्वीकृत नगराई वा स्वीकृत प्रतिवेदन विपरीत हुने कुनै प्रस्ताव कार्यान्वयन गरेमा पचास लाख रुपैयाँसम्म ।

(३) कसैले उपदफा (२) बमोजिमको कार्य गरेमा गाउँपालिकाले तुरन्त रोकौ वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदन स्वीकृत नगराएमा यस ऐनबमोजिम त्यस्तो प्रतिवेदन स्वीकृत गराउन र त्यस्तो प्रतिवेदनबमोजिम कार्य भएकोमा सो कार्यलाई सुधार गर्न आदेश दिनेछ र यसरी दिइएको आदेशबमोजिम गर्नु सम्बन्धित व्यक्ति वा संस्थाको कर्तव्य हुनेछ । यसरी दिइएको आदेशबमोजिम कार्य नभएमा गाउँपालिकाले उपदफा (१) बमोजिम गरिएको जरिवानाको तेब्बर जरिवाना गर्नेछ ।

(४) उपदफा (२) मा उल्लेखित विषयबाहेक कसैले यो ऐन वा यस ऐन अन्तर्गत बनेको नियम, निर्देशिका, कार्यविधि वा मापदण्ड विपरीतका कुनै कार्य गरेमा गाउँपालिकाले त्यस्तो कार्य गर्न बन्देज लगाई तीन लाख रुपैयाँसम्म जरिवाना गरी दुई महिनाभित्र

यो ऐन वा यस ऐन बमोजिम बनेको नियम, निर्देशिका, कार्यविधि वा मापदण्डबमोजिमको कार्य गर्न आदेश दिन सक्नेछ । यसरी दिएको आदेशबमोजिम कार्य नभएमा यस उपदफाबमोजिम गरिएको जरिवानाको तेब्बर जरिवाना लाग्नेछ ।

- (५) उपदफा (३) वा (४) बमोजिम दिएको आदेशबमोजिमको कार्य नभएमा त्यस्तो कार्यमा बन्देज लगाइनेछ र त्यस्तो व्यक्ति वा संस्थालाई कालोसूचीमा राख्ने सम्बन्धमा आवश्यक कारवाही गर्न गाउँपालिकाले सिफारिससहित संघ र प्रदेश सरकारमा पठाउनु पर्नेछ ।
- (६) यस दफाबमोजिम जरिवाना गर्नुअघि जरिवाना गर्न लागेको व्यक्ति वा संस्था वा आयोजनालाई सफाई पेश गर्ने मनासिब मौका दिइनेछ ।

५३. क्षतिपूर्ति :

- (१) कसैले यो ऐन वा यस ऐन अन्तर्गत बनेको नियमावली, कार्यविधि, निर्देशिका वा मापदण्ड विपरीत प्रदूषण गरेको वा जोखिमपूर्ण फोहर निष्कासन गरेको वा कुनै दुर्घटनाजन्य प्रदूषणका कारणबाट कुनै व्यक्ति वा संस्थालाई कुनै हानी नोक्सानी पुग्न गएको त्यस्तो कार्यबाट पीडित व्यक्ति वा संस्थाले आफूलाई पुग्न गएको क्षतिवापत गाउँपालिका वा तोकिएको निकायबाट क्षतिपूर्ति भराई पाउन निवेदन दिन सक्नेछ ।
- (२) उपदफा (१) बमोजिम परेको निवेदन सम्बन्धमा छानबिन तथा जाँचबुझ गर्दा निवेदकलाई हानी नोक्सानी भएको ठहरेमा क्षतिको यकिन गरी त्यसरी हानि नोक्सानी पुऱ्याउने व्यक्ति, संस्था वा प्रस्तावकबाट पीडितलाई मनासिब क्षतिपूर्ति भराई दिनु पर्नेछ ।
- (३) गाउँपालिकाको कुनै निकाय वा गाउँपालिकाको स्वामित्व र नियन्त्रणमा रहेको संस्थाले प्रदूषण गरी क्षति पुगेको विषयमा परेको निवेदन सम्बन्धमा छानबिन गर्न कार्यपालिकाले मनोनयन गरेको तीन जना विज्ञ रहेको समिति गठन हुनेछ र सो समितिको सिफारिसको आधारमा उपदफा (२) वा (३) बमोजिम क्षतिपूर्ति भराई दिनु पर्नेछ ।
- (४) यस दफाबमोजिम क्षतिपूर्ति निर्धारण गर्ने आधार र अन्य व्यवस्था तोकिएबमोजिम हुनेछ ।

५४. उजुरी निवेदन दिन सक्ने :

- (१) कसैले यस ऐन, विपरीत वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदन स्वीकृत नगराई वा स्वीकृत प्रतिवेदन विपरीत हुने गरी प्रस्ताव कार्यान्वयन गरेमा वा यस ऐन विपरीत हुने कार्य गरेमा वा गर्न लागेमा गाउँपालिकासमक्ष उजुरी निवेदन दिन सक्नेछ ।
- (२) उपदफा (१) बमोजिम दर्ता भएको उजुरी निवेदन उपर एक महिनाभित्र अध्यक्षले निर्णय गर्नुपर्नेछ । निर्णय गर्नुपूर्व सम्बन्धित पक्षलाई सफाई पेश गर्न मनासिब सुनुवाईको मौका दिइनेछ ।

५५. पुनरावेदन :

- (१) दफा ५२ र ५३ बमोजिम भएको जरिवाना उपर चित्त नबुझे पक्षले उक्त जरिवाना उपर सम्बन्धित जिल्ला अदालतमा पैतिस दिनभित्र पुनरावेदन गर्न सक्नेछ ।

५६. सहूलियत तथा सुविधा प्रदान गर्न सक्ने:- वातावरण तथा जैविक विविधता संरक्षणमा सकारात्मक प्रभाव पार्ने कुनै उद्योग, व्यवसाय, प्रविधि वा प्रक्रियालाई प्रोत्साहित गर्न कानूनबमोजिम प्रदान गरिएको सहूलियत तथा सुविधाको अतिरिक्त गाउँपालिकाले स्थानीय राजपत्रमा सूचना प्रकाशित गरी थप सहूलियत, सुविधा तथा अनुदान प्रदान गर्न सक्नेछ । तर यस ऐन र यस अन्तर्गत बनेका नियम, कार्यविधि र निर्देशिकामा उल्लेख भएबमोजिमको कसूर गरी तोकिएको जरिवाना र क्षतिपूर्ति नदिने व्यक्ति वा संस्थालाई तोकिएको जरिवाना तथा क्षतिपूर्ति असूल उपर नभएसम्म गाउँपालिकाबाट प्रदान गरिने सेवा सुविधाबाट वञ्चित गरिने छ ।

परिच्छेद—८

विविध

५७. ढुंगा, गिटी, बालुवा, माटोको उत्खनन, संकलन, उपयोग, विक्री तथा वितरण सम्बन्धमा :

(१) गाउँपालिका क्षेत्राधिकारभित्र रहेका ढुंगा, गिटी, बालुवा तथा माटोको उत्खनन, संकलन, उपयोग, विक्री तथा वितरण सम्बन्धी व्यवस्था संघीय सरकारले जारी गरेको मापदण्ड अनुरूप हुनेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिमको मापदण्डको अधीनमा रही गाउँपालिकाले आफ्नो छुट्टै मापदण्ड र कार्यविधि बनाउन सक्नेछ ।

५८. भू-उपयोग योजना र भूमि व्यवस्थापन कार्यक्रम सञ्चालन: संघीय तथा प्रदेश कानूनको अधिनमा रही गाउँपालिकाले स्थानीय तहको भू-उपयोग नीति तथा योजना र भूमि व्यवस्थापन कार्यक्रम सञ्चालन गर्न सक्नेछ ।

५९. समन्वय र सहजीकरण गर्ने: वातावरण तथा प्राकृतिक स्रोत संरक्षणसम्बन्धी राष्ट्रिय तथा प्रादेशिक अभियानमा गाउँपालिकाले समन्वय तथा सहयोग गर्नेछ ।

६०. सर्वेक्षण: गाउँपालिकाले आफ्नो क्षेत्रमा रहेको वातावरणीय तथा जैविक विविधताको वस्तुस्थिति बुझ्न तथा यकिन गर्न आवधिक रुपमा तोकिएबमोजिमको ढाँचामा वातावरणीय तथा जैविक विविधता सर्वेक्षण गर्न सक्नेछ ।

६१. विद्युतीय सवारी साधन तथा स्वच्छ उर्जालाई प्राथमिकता: गाउँपालिका क्षेत्रको वायु प्रदुषण न्यूनीकरण गर्न विद्युतीय सवारी साधन, स्वच्छ उर्जाको प्रयोगलाई प्राथमिकता, प्रोत्साहन र प्रवर्द्धन गर्नुपर्नेछ ।

६२. भूमिगत पानी पुनर्भरण:

(१) जमिनभित्रको पानीको सतहलाई घट्न नदिई गाउँपालिकाको प्राकृतिक अवस्थितिलाई अनुकूलन बनाउन भूमिगत पानी पुनर्भरण कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिमको भूमिगत पानी पुनर्भरण सम्बन्धी प्रक्रिया र कार्यक्रम तोकिएबमोजिम हुनेछ ।

६३. प्लास्टिकजन्य झोला र प्लास्टिकजन्य वस्तुको प्रयोगमा निषेध: गाउँपालिकाले तोकेको मापदण्ड विपरीतका प्लास्टिकको झोलाको र प्लाष्टिकजन्य वस्तुको उत्पादन, आयात, विक्री वितरण तथा प्रयोगलाई निषेध गरी प्रदुषण न्यूनीकरण गरिने छ ।

६४. हानिकारक भारी धातु तथा बोटलको प्रयोगमा प्रतिबन्ध: तोकिएको मापदण्ड विपरीत हुने तथा मानव स्वास्थ्यलाई असर गर्ने हानिकारक भारी धातु (हेभि मेटल) हरूको उत्पादन, आयात तथा प्रयोगलाई निषेध गरिनेछ । साथै बोटल बियरको आयात तथा प्रयोगलाई निषेध गरिनेछ ।

६५. गुनासो व्यवस्थापन : गाउँपालिकाले वातावरण, वातावरण संरक्षण तथा जैविक विविधतासम्बन्धी गुनासो संकलन गर्ने र त्यसको सम्बोधन गर्ने जिम्मेवारी शाखा प्रमुखको हुनेछ ।

६६. परामर्श लिन सक्ने : गाउँ सभा, कार्यपालिका वा शाखाले यस ऐनको कार्यान्वयनको लागि सम्बन्धित विषयका विज्ञसँग सल्लाह र परामर्श लिन सक्नेछ ।

६७. वातावरण पुरस्कार: वातावरण र प्राकृतिक स्रोत संरक्षणको क्षेत्रमा उल्लेखनीय योगदान पुऱ्याउने कुनै व्यक्ति, संघ संस्था वा निकायलाई गाउँपालिकाले वातावरण पुरस्कार प्रदान गर्न सक्नेछ ।

६८. साझेदारी कार्यक्रम सञ्चालन गर्न सक्ने: गाउँपालिकाले साझेदारी कार्यक्रममार्फत यस ऐन कार्यान्वयन गर्न अन्य सरकारी तथा गैरसरकारी संघ संस्था र निकायसँग साझेदारी गर्न सक्नेछ ।

६९. अधिकार प्रत्यायोजन गर्न सक्ने: गाउँपालिकाले यस ऐन अन्तर्गत तोकिएको जिम्मेवारी तथा अधिकार शाखामा प्रत्यायोजन गर्न सक्नेछ ।

७०. बाधा अड्काउ फुकाउने अधिकार ः यस ऐनको उद्देश्य कार्यान्वयन गर्न कुनै बाधा अड्काउ परेमा गाउँपालिकाले त्यस्तो बाधा अड्काउ फुकाउने निर्णय गरी स्थानीय राजपत्रमा सूचना प्रकाशित गर्ने छ र सूचनालाई यसै ऐनको अंग मानिने छ ।
७१. यसै बमोजिम हुने ः यो ऐन प्रारम्भ हुनु अघि बनेका नियम तथा कार्यविधिहरू तथा भए गरेका काम कारवाहीहरू यसै ऐन बमोजिम हुनेछ ।
७२. प्रचलित कानुनबमोजिम हुने: यस ऐनमा लेखिए जति कुरामा यसै ऐनबमोजिम र अन्यमा प्रचलित कानुनबमोजिम हुनेछ ।
७३. नियम बनाउन सक्ने: यस ऐनको कार्यान्वयनको लागि गाउँपालिकाले आवश्यक नियमावली, कार्यविधि र निर्देशिका बनाउन सक्नेछ ।